

УДК 372.2:316.614.032

ВПЛИВ ДНЗ ТА ОСОБИСТОСТІ ВИХОВАТЕЛЯ НА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Алеко О.А., Шелестова Д.В.

Державний вищий навчальний заклад

«Донбаський державний педагогічний університет»

У статті обґрунтовується провідна роль дошкільного навчального закладу та особистості вихователя у формуванні первинного соціального досвіду дітей старшого дошкільного віку. Подано погляди сучасних дослідників на проблему формування первинного соціального досвіду дітей. Схарактеризовано вплив головних соціальних інститутів на процес формування соціального досвіду дошкільників. Детально проаналізовано форми роботи вихователів з формування первинного соціального досвіду дітей. Підкреслено важливе місце у формуванні позитивного соціального досвіду старших дошкільників спільних форм роботи дітей, їх батьків і вихователів.

Ключові слова: дошкільний навчальний заклад, родина, вихователі, діти старшого дошкільного віку, первинний соціальний досвід, форми роботи.

Постановка проблеми. Сьогодні вітчизняна дошкільна освіта переживає складний, переламний період, – сучасність вимагає від неї кардинальних змін. Перетворення, що відбуваються в сучасному суспільстві, розгортання світових інтеграційних процесів, – зумовлюють необхідність урахування їх впливу на процес соціалізації особистості дошкільника.

Закладена в сучасних державних документах (Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Концепція дошкільного виховання в Україні, Базовий компонент дошкільної освіти (2012 р.), Національна програма виховання дітей і учнівської молоді в Україні) методологія освіти надає пріоритетності соціально розвиненій особистості, морально стійкій, соціально адаптованій, здібної до саморозвитку та безперервного самовдосконалення, здатної знайти своє місце в житті, відновити духовну культуру суспільства. Зазначене потребує формування в дитини змалечку позитивного соціального досвіду, сталих тенденцій у поведінці, вміння до самостійного критичного мислення, до засвоєння нового знання, соціальної та моральної зрілості.

У сучасних умовах розвитку освіти спостерігається зміна її філософії: над адаптаційною філософією починають домінувати критично-креативні течії, які надають перевагу освіті, побудованій на засадах суб'єкт-суб'єктних відносин. Це результат одночасних політичних і суспільно-економічних змін. Звідси актуальним стає пошук програмних, організаційних і технологічних рішень, що сприяють формуванню динамічного, конкурентоспроможного фахівця, з критичною та творчою позицією.

При цьому особистість педагога, якому належить бути вихователем громадянина XXI століття, стає центром освітньої системи. Педагог був і залишається основним суб'єктом, покликаним вирішувати завдання розвитку суспільства. Тільки творча особистість здатна вирішувати непрості завдання виховання підростаючого покоління, окреслені стандартами дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему формування первинного соціального досвіду дитини науковці розглядають у загальному контексті її соціалізації. Серед учених, які

суттєво вплинули на дослідження процесу соціалізації особистості на різних етапах її розвитку, – Ю. Богинська, Р. Вайнола, І. Зверева, Н. Заверико, А. Капська, Л. Коваль, Н. Лавриченко, Л. Мардахаєв, А. Мудрик, І. Рогальська, С. Савченко, С. Харченко.

З кожним роком зростає кількість дослідників, які звертаються до вивчення категорії соціального досвіду і визнають його одним із важливих компонентів соціалізації, що визначає її спрямованість та інтенсивність у привласненні соціальних знань та застосуванні їх у різних життєвих ситуаціях. Базовими для нашого дослідження стали висновки та теоретичні положення науковців, які визначають соціальний досвід головним компонентом процесу соціалізації, підсистемою в системі соціалізації, а також кінцевим результатом цього процесу (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Голованова, Л. Кононко, Т. Кравченко, В. Кузь, С. Курінна, А. Мудрик, І. Рогальська та ін.).

У загальному значенні соціальний досвід людини засвідчує її соціальну сутність, ставлення до суспільства, природи, людей, самої себе внаслідок оволодіння нормами, цінностями суспільства. Досвід людини формується не в соціальному вакуумі, а в процесі взаємодії особистості із соціальним середовищем й іншими людьми як представниками різних соціальних груп через участь у діяльності та спілкуванні, що виражають головні способи соціального життя людини [3; 5].

Узагальнення результатів філософських, психологічних, соціально-педагогічних досліджень з означеної проблеми дозволило визначити первинний соціальний досвід як слід, що на початковому етапі онтогенезу залишає у свідомості, душі та поведінці дитини практика проживання різних соціальних ситуацій; як сукупність соціальних уявлень, знань, переживань, способів діяльності особистості, що в процесі активної взаємодії з довкіллям, іншими людьми стає особистісним надбанням людини, збагачуючи її внутрішній світ. Оволодіти соціальним досвідом – не лише засвоїти певні соціальні норми, правила, зразки, а вміти й бути готовим реалізовувати їх у реальному житті, у реальних стосунках: розв'язувати складні ситуації, домовлятися між собою, ініціювати чи підкорятися, вміти перемагати та програвати тощо.

Особистість дитини з раннього дитинства підпадає під вплив різних факторів соціалізації, найважливішими для дошкільників є фактори мікрорівня: родина, дошкільний навчальний заклад, група однолітків, різноманітна спільнота людей, у межах якої діти спілкуються з різними категоріями людей, набувають соціального досвіду, конструюють образ соціального світу.

Вирішальну роль у процесі формування первинного соціального досвіду, на думку багатьох провідних учених (Г. Беленька, О. Богініч, С. Захаренко, Н. Захарова, З. Кісарчук, Т. Кравченко, Т. Крюкова, М. Машовець, І. Трубавіна, Н. Уманець), відіграє родина, бо саме тут відбувається соціальне становлення особистості, закладаються основи первинного соціального досвіду. За переконанням О. Кононко, сім'я – найголовніший інститут соціалізації дитини перших років життя, основне завдання якого – навчити дитину жити в злагоді з довкіллям і згоди з собою, створити сприятливі умови для її особистісного становлення, вправляти в умінні розгортати конструктивну, створювальну, гуманістично спрямовану життєдіяльність [5].

Процес входження дитини до соціуму був би неповним, якщо б обмежувався лише тим соціальним досвідом, який дитина здобуває в спілкуванні і взаєминах з дорослими в родинному колі. Крім родинного виховання, обов'язково має бути ще суспільне, особливо коли мова йде про старший дошкільний вік, який Законом України «Про дошкільну освіту» визначений обов'язковим для здобуття дітьми дошкільної освіти [4].

Упевнені, що саме дошкільний навчальний заклад є найефективнішою формою здобуття дошкільної освіти, у якій основи життєвої компетентності та первинного соціального досвіду формуються в дітей пролонговано, поступово. Саме в дошкільному навчальному закладі на сьогодні максимально забезпечено системний підхід до реалізації завдань їхнього розвитку, виховання і навчання.

Мета статті. Головною метою статті є доведення провідної ролі дошкільного навчального закладу і особистості вихователя у формуванні первинного соціального досвіду дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Погоджуючись із багатьма вченими, дослідниками проблем дитинства (Т. Алексеєнко, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко, В. Кузьменко, С. Кулачківська, С. Курінна, Г. Люблінська, Т. Піроженко, Т. Поніманська, І. Рогальська та ін.), розглядаємо дошкільний освітній заклад як джерело соціалізуючого впливу на дітей, який, окрім розвитку інтелекту і передачі знань, умінь, навичок, цілеспрямовано формує моделі поведінки дітей, їхні цінності, систему стосунків із довкіллям.

Видатні сучасні науковці (І. Богданова, Н. Гавриш, Н. Захарова, І. Зверева, І. Кош, О. Кононко, В. Кудрявцев, В. Кузь, С. Литвиненко, І. Рогальська, Д. Фельдштейн та ін.) визначили дошкільну освіту першою ланкою системи неперервної освіти, що поряд із сімейним вихованням закладає основи соціокультурного становлення особистості; забезпечує формування комплексу ключових компетентностей (фізичної, психологічної, соціальної), можливість адаптації до унормованого

існування серед людей; формує ціннісне ставлення до світу, озброює елементарною наукою і мистецтвом життя.

Відкритість дошкільного закладу сприяє забезпеченню належного ступеня пізнання дітьми соціального світу, освоєння й привласнення розмаїття його соціальних стосунків і зв'язків на основі активного, послідовного та суб'єктивного сприйняття. Наслідком його функціонування є успішна взаємодія із соціумом, освоєючи який дошкільний заклад стає важливим соціальним інститутом соціалізації дитини.

Дорослий презентує для дитини суспільство, займає центральне місце в її духовному світі, виступає носієм знань, умінь, моральних цінностей, а з іншого боку – він є безпосереднім організатором виховного процесу. Із вступом до дошкільного закладу в мікросередовищі дитини з'являється важливий дорослий – вихователь. Від спілкування з ним, його поведінки значно залежить ефективність соціалізації дитини в дошкільному закладі. Багато дослідників зазначали, що в дошкільному дитинстві виховувати дитину повинні педагоги, власний рівень розвитку особистості яких достатньо високий, адже «особистість формує особистість» (О. Смирнова, О. Кравцова та ін.).

Чимало вітчизняних досліджень присвячено особистості вихователя, його професійній компетентності, питанням підготовки спеціалістів, кваліфікаційним і особистісним якостям особистості вихователя.

Продуктивний підхід до аналізу питань підготовки спеціалістів для дошкільних установ та осмислення процесів, специфічних для України, наявні в працях Л. Артемової, Г. Беленької, Н. Калініченко, Е. Карпової, В. Майбороди, Т. Поніманської, О. Сухомлинської, М. Собчинської та ін.

У сучасному суспільстві педагог є фігурою, яка потребує особливої уваги. Там, де його місце займають недостатньо професійно підготовлені фахівці, насамперед потерпають діти. Це вимагає від суспільства створення таких умов, щоб серед педагогів опинялися люди, найбільш підготовані до роботи з дітьми інтелектуально й морально.

Головними та постійними вимогами, що висуваються до педагога, є: любов до дітей, прагнення до педагогічної діяльності, наявність спеціальних знань, широка ерудованість, педагогічна емпатія, високорозвинений інтелект, високий рівень загальної культури та моральності, професійне володіння різноманітними методами навчання і виховання дітей. Сьогодні висуває нові вимоги як до дошкільної освіти загалом, так і до кожного педагога зокрема.

Особливістю формування соціального досвіду особистості є те, що воно не обмежене певними формами навчально-виховної роботи, місцем у режимі дня, тривалістю в часі. Дитина здобуває соціальний досвід постійно, тому до його формування долучені всі фахівці дошкільного закладу: завідувач, методист, соціальний педагог, психолог, медичний працівник, музичний керівник, керівники гуртків, але, насамперед, – вихователь. Усі учасники педагогічного процесу мають постійно насичувати цей досвід позитивним змістом. Уся атмосфера дошкільного закладу, поведінка дорослих, спілкування, спільна діяльність

дітей – має сприяти збагаченню сприятливого соціального досвіду дошкільників. Тому поруч із запланованими і підготовленими вихователем формами роботи щодо формування у дітей соціального досвіду (інтегровані заняття, бесіди морального змісту, соціально-комунікативні вправи і т. ін.) варто використовувати і ті події, що відбуваються незаплановано (нова іграшка; квітка, що розцвіла; хвороба товариша по групі і згодом – його повернення в дитячий садок і багато інших подій, що виникають поза планом виховної діяльності), – все це може стати предметом соціально-емоційного переживання й осмислення дітьми. Майстерність вихователя виявляється у доцільності й адекватності апелювання до почуттів і досвіду дітей, тактовності і делікатності в обговоренні питань, що їх хвилюють, та вмінні ненав'язливо і точно допомагати дитині у ціннісному освоєнні світу людей.

Для формування ефективного первинного соціального досвіду на етапі дошкільного дитинства важливо допомогти дитині оволодіти навичками розвитку саморегуляції поведінки в різних життєвих ситуаціях. Одним із прийомів навчання дітей саморегуляції поведінки науковці визначили занурення дітей у різноманітні проблемні ситуації та ситуації морального вибору (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Голованова, Т. Поніманська, І. Рогальська, Р. Чумічова). Зміст ситуацій необхідно підбирати з урахуванням наявного соціального досвіду дітей, що викликає в них емоційний відгук і стимулює їх до прояву активності. У разі відсутності пропозиції щодо розв'язання проблеми з боку дітей, спосіб її розв'язання пропонує вихователь, який разом з дітьми узагальнює дитячі висловлювання і підводить підсумок. Особистий приклад вихователя й організація спільних дій дітей допомагають накопиченню позитивного соціального досвіду.

Проблемні ситуації і завдання до них повинні стимулювати в дошкільників прояви активності, ініціативи, самостійності, чуйності, готовності до пошуку правильного розв'язання проблеми. Наприклад, у дитячому садочку гине кімнатна рослина через неправильний догляд за нею; випало багато снігу і не можна вийти на майданчик; захворів помічник вихователя.

Перетворенню складного світу етичних понять на зрозумілі дітям явища сприяє креативний підхід вихователя, його вміння показати зв'язок як доброго у людських проявах (чесність, доброта, чуйність, допомога та ін.), так і негативного, щоб діти розуміли причини помилок і вміли аналізувати їх і виправляти. Скажімо, проводячи бесіду про чесність, можна запитати, чому люди говорять неправду (бояться покарання; хочуть здаватися кращими, ніж вони є насправді; бажують мати те, на що не заслуговують). Отже, у правді є вороги: страх, заздрість, жадібність.

Також дуже ефективним є метод педагогічної провокації, що полягає у створенні педагогом ситуацій, які б провокували зіткнення інтересів, потреб дітей, виникнення певної проблеми, яку не можна ігнорувати. Зазначимо, що педагогічна провокація має виявлятися не у створенні спеціально конфліктної ситуації, а в правильному педагогічному використанні ситуацій для виховних цілей. Подібні ситуації постійно виникають

у групі, проте здебільшого педагоги намагаються зачекати, приховати, за будь-який спосіб ліквідувати проблему. Педагогічна ж провокація на вмісне піднімає її, надає дітям змогу опанувати способи виходу з конфлікту, можливі шляхи розв'язання проблеми. Завдяки цій формі роботи дошкільники вчаться оцінювати вчинки літературних персонажів, про які їм читали, один одного та самих себе.

Дуже ефективним прийомом для розвитку взаємодії та саморегуляції поведінки дошкільників є введення в педагогічний процес групи хвилинок толерантності (цей прийом запропонувала І. Рогальська-Яблонська). Його застосування сприяє формуванню уважного, терпимого ставлення один до одного, допомагає знімати агресивність та роздратованість дітей. У спокійній розмові вихователь промовляє дітям приємні слова («Я за вами дуже скучила», «Ви такі гарні, ввічливі діти», «У вас такі значні досягнення...») і пропонує дітям усміхнутись один одному, побажати щось приємне на весь день. Такі емоційні прояви, як дотик, міміка, посмішка, на нашу думку, є дуже важливими чинниками формування емоційної прихильності дітей. Ігрові вправи, де треба потиснути руки, обнятися, усміхнутися, сказати приємні слова, компліменти вихователь має застосовувати майже на всіх заняттях.

Значну роль відіграють також бесіди із залученням соціального досвіду дітей: пізнавального та особистісного змісту, які розширюють знання про довкілля, розвивають самосвідомість, уміння вступати в діалог, висловлювати власну думку та зіставляти її з думкою інших людей, враховувати їх побажання. Потрібно, щоб діти усвідомлювали, що члени сім'ї пов'язані родинними зв'язками не лише із самою дитиною, а й між собою, незалежно від неї. Слід надавати дітям можливість визначати своє місце і право у вирішенні сімейних справ: «Мама вважає так, тато – ось як. А як пропонуєш ти? Давайте порадимось. Порадитися – це означає, що кожен висловлює свою думку, а потім ці думки обговорюються і приймається спільне рішення».

Доцільним є залучення дітей до складання родового дерева, розглядання сімейних фотографій, документів, листів, розповідей про родинні реліквії. Ефективним є використання казкових ігрових технологій («Квітка доброти», «Промінчики людяності», «Острів розуміння», «Дзвіночки совісті») та психотехнологій: гімнастики почуттів, енергетичних вправ «Жива вода», «Серце на долоні». Для їх створення від педагога вимагається здатність до глибоких почуттів і вміння творчого залучення дітей до співпереживання.

Для формування вміння встановлювати контакт, отримувати необхідну інформацію у спілкуванні, висловлювати власні думки можуть бути застосовані такі технології: – діалогові: моделювання різноманітних життєвих ситуацій (розмова при зустрічі, прохання про допомогу, знайомство з однолітком); – програвання ситуацій з невідомим кінцем (незавершене оповідання): «Що було б, якби?», «Як би ти повівся в цій ситуації?» та розігрування епізодів із життєвого досвіду дітей; – театралізовані вправи: «Зустріч гостей», «Відвідини друга»; – ігрові: «Магазин ввічливих слів», «Компліменти».

Важливе місце у формування позитивного соціального досвіду мають спільні форми роботи дітей, їх батьків і вихователів, які сприяють об'єднанню родин, нівелюванню негативного досвіду спілкування в родині чи поза родиною, пробудженню в дітей інтересу до соціуму та суспільної культури. Доцільним є впровадження проекту «Я і моя сім'я» за допомогою таких форм роботи, як: складання рукописної книги «Я хочу, мама хоче, тато хоче», фото-портрету сім'ї з коментарями та історіями, проведення фотовиставок, спільних свят, розваг, вистав, спортивних змагань сімейних команд, акцій «Чисте місто», «Свято нашого міста», «Великодній кошик» та ін.

Зазначені засоби формування первинного соціального досвіду дітей старшого дошкільного

віку мають бути використані у комплексі, реалізуватися як на спеціальних заняттях і заходах, так і в повсякденному житті.

Висновки і пропозиції. Отже, дошкільний навчальний заклад є наступною після родини інституцією соціалізації, яка забезпечує дитині якісний соціально-особистісний розвиток, накопичення і формування позитивного первинного соціального досвіду. Особистість вихователя відіграє провідну роль у цьому процесі. Але відсутність єдності та наступності вимог між дошкільним закладом і родиною є значною перешкодою в процесі соціального становлення молодого покоління. Тому перспективу подальших досліджень вбачаємо в подальшому урізноманітненні спільних форм роботи ДНЗ і родини з формування соціального досвіду дошкільників.

Список літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) Дошкільне виховання. 2012. № 7. С. 4-19.
2. Беленька Г. В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання: монографія. К.: Світлич, 2006. 304 с.
3. Голованова Н. Ф. Социализация и воспитание ребенка. СПб.: Речь, 2004. 272 с.
4. Закон України «Про дошкільну освіту». Верховна Рада України. Закон від 11.07.2001 № 2628-III (Редакція станом на 01.01.2016). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
5. Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника: навч.-метод. посіб. К.: Світлич, 2009. 208 с.

Алеко О.А., Шелестова Д.В.

Государственное высшее учебное заведение
«Донбасский государственный педагогический университет»

ВЛИЯНИЕ ДОУ И ЛИЧНОСТИ ВОСПИТАТЕЛЯ НА ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНОГО ОПЫТА СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

В статье обосновывается ведущая роль дошкольного образовательного учреждения и личности воспитателя в формировании первичного социального опыта детей старшего дошкольного возраста. Поданы взгляды современных исследователей на проблему формирования первичного социального опыта. Охарактеризовано влияние главных социальных институтов на процесс формирования социального опыта дошкольников. Детально проанализированы формы работы воспитателей по формированию первичного социального опыта детей. Подчеркнуто важное место в формировании позитивного социального опыта старших дошкольников совместных форм работы детей, их родителей и воспитателей.

Ключевые слова: дошкольное образовательное учреждение, семья, воспитатели, дети старшего дошкольного возраста, первичный социальный опыт, формы работы.

Alienko O.A., Shelestova D.V.

State Higher Educational Institution
«Donbas State Teachers' Training University»

INFLUENCE OF PERSONALITY AND DOW CAREGIVER FOR THE FORMATION OF SOCIAL EXPERIENCE SENIOR PRESCHOOL CHILDREN

Summary

This article explains the key role of pre-school educational institution and the teacher's personality in the formation of the primary social experience of senior preschool children. Opinions of modern researchers on the problem of formation of the primary social experience are given. The influence of major social institutions in the process of formation of the social experience of preschool children is characterized. Forms of work of the primary educators on the formation of social experience of children are analyzed. The important place in formation of positive social experience of the senior preschool children of joint forms of work of children, their parents and tutors is underlined.

Keywords: pre-school, family, caregivers, children of preschool age, the primary social experience, forms of work.